

УДК 338:439

Колодяжна І.В.,
канд.екон.наук, доц.

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: irina3063@meta.ua

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК УМОВА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Kolodiazhna I.,
Candidate of Economics,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: irina3063@meta.ua

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES AS A CONDITION FOR SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH

Метою статті є аналіз інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, оцінка стимулювання їх інноваційного розвитку і здатність до оновлення основних засобів в умовах невизначеності посткризового періоду, оцінка можливостей галузі до трансформацій на основі інноваційно-інвестиційного підходу й обґрунтування необхідності створення умов, що сприятимуть розвитку інноваційних процесів в галузі.

Методи. В основу методології дослідження і вирішення поставлених завдань покладено сукупність методів дослідження. На основі системно-аналітичного методу виконано теоретичне узагальнення наукових концепцій, розробок і пропозицій, присвячених інноваційному розвитку підприємств харчової галузі.

Результати. Визначені проблеми переходу харчової промисловості на інноваційний шлях розвитку та місце інновацій у системі реалізації Програми економічних реформ України.

Ключові слова: інвестування, інноваційна діяльність, інноваційні процеси, трансформаційні зміни, промисловість, реформи, економічна стратегія.

Постановка проблеми. Актуальність теми визначається сутністю наукового завдання, що полягає у виявленні й науковому обґрунтуванні шляхів удосконалення формування економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в конкурентній системі ринкового середовища. Значущість цього наукового завдання зумовлена тим, що в Україні досі не створено достатньо міцного підґрунтя для запровадження основ інноваційного розвитку. Мова йдеться не про доцільність чи можливість створення системи підтримки технологічних змін, а про концептуальні основи, критерії, інструменти й механізми економічної політики, яка, в рамках нинішніх фінансових, структурних та інституційних обмежень, була б спроможною забезпечити реальне, а не декларативне зростання інвестицій у технологічні зміни й належну мотивацію інноваційного розвитку підприємств.

Необхідність прискорення інноваційної діяльності зумовлена надзвичайно низькими щорічними обсягами інноваційної продукції, яка виготовляється українськими підприємствами. Варто зазначити, що основні економічні дискусії щодо інновацій зосереджені навколо наступних проблем, зокрема: бюджетного перерозподілу, реформування податкової системи, банківських кредитів.

Безпосередньо інноваційна складова розвитку залишається переважно поза увагою фахового наукового аналізу. Тому, незважаючи на численні урядові рішення і прийняті Верховною Радою України державні програми щодо інноваційного розвитку,

реальною залишається загроза перетворення поняття «перехід до інноваційної моделі розвитку» на формальне гасло, відірване від перебігу реального економічного життя країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інновацій, стратегії нововведень як комплексу заходів, спрямованих на впровадження в господарську діяльність нової техніки, технологій, винаходів постійно перебувають у полі зору світової і вітчизняної економічної думки. Значний внесок у розвиток класичних теоретичних уявлень про інноваційну діяльність внесли А. Маршалл, М. Портер, Р. Нельсон, Дж. Робінсон, Є. Чемберлен, Й. Шумпетер та інші. Серед сучасних українських дослідників варто відзначити праці В. Александрової, Л. Антонюка, Ю. Бажала, Ю. Бочарової, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, О. Данилова, А. Заїнчовського, С. Захаріна, Т. Єфименка, О. Лапка, І. Лукінова, В. Россохи, Л. Самосьон, В. Семиноженка, В. Трегобчука, О. Чернеги та інших.

Водночас опрацювання наявних вітчизняних джерел показує, що більшість складових частин даної сфери аналізу мають простір для подальшого розгортання досліджень. Крім того, представлені наукові пошуки потребують узагальнення, урахування нових факторів стосовно формування економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств, насамперед, зростанням постіндустріальних елементів розвитку, інформатизацією і комп'ютеризацією суспільства, міжнародною конкуренцією і нелінійним її характером, революційними змінами в українському суспільстві.

Актуальність обраної теми зумовлюється, з одного боку, ключовим значенням ефективної економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств, створенням передумов для підвищення їх конкурентоспроможності на державному і глобальному рівнях, а з іншого – усе ще недостатнім ступенем розробленості відповідної проблематики у вітчизняній науці. На подолання зазначеного недоліку і спрямовується представлене дослідження.

Метою статті є розробка теоретико-методологічних і прикладних засад формування економічної стратегії інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості з урахуванням ринкових трансформацій, переходу світової економіки до інтенсивного технологічного оновлення виробництва, в основі якого лежить поєднання знань, техніки і ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Умови, в яких функціонують вітчизняні підприємства харчової промисловості, не завжди сприяють їх розвитку і зростанню конкурентоспроможності. Фінансова нестабільність, низький технічний рівень і високий знос технологічного устаткування, не забезпечення законодавчих гарантій прав власності і реалізації контрактів, порівняно низький рівень менеджменту підприємств, високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку, інфляція витрат – все це вимагає перегляду підходів до формування системи ресурсного забезпечення розвитку підприємств харчової промисловості.

Хоча останніми роками необхідність переходу на інноваційний шлях розвитку не викликає сумнівів, проте результати залишають бажати кращого. Так, за період ринкових реформ питома вага інноваційно-активних організацій харчової промисловості у 2014 р. склала 9,5%, а питома вага витрат на технологічні інновації в загальному об'ємі відвантажених товарів, виконаних робіт, послуг склала для цих же організацій 0,5%. На світовому ринку високотехнологічної продукції Україна займає не більше 0,2%. Найбільш яскраво дані проблеми виявляються у видах економічної діяльності, орієнтованих на кінцевого споживача, до яких слід віднести і діяльність по виробництву харчової продукції. [3, С. 90–94].

Проблему вітчизняного виробництва продовольства необхідно вирішувати в комплексі з економічними і соціальними питаннями країни в цілому. Забезпечення

вітчизняним продовольством менш ніж на 80% являє загрозу національній безпеці, незалежності держави. У «Стратегії національної безпеки України» до головних напрямів забезпечення національної безпеки в середньостроковій перспективі віднесено забезпечення продовольчої безпеки і стимулювання підвищення технологічного рівня української економіки, розвитку національної інноваційної системи та інноваційної активності підприємств [1, С. 14–15].

Як об'єктивні чинники можна прийняти те, що знос основних виробничих фондів складає більше 50%, а по окремих підгалузях і підприємствах – до 70%. Засобів, які залишаються у розпорядженні підприємств, недостатньо для проведення реконструкції і технологічного переозброєння, внаслідок чого коефіцієнт оновлення основних фондів складає всього близько 1% (при нормі 8–10%).

Останніми роками в харчову промисловість притягувалися украї обмежені інвестиційні ресурси. Об'єм капітальних вкладень за всіма джерелами фінансування значно знизився. Традиційна відсталість харчової промисловості, а також нерозвиненість ринкової інфраструктури зробили вітчизняну продукцію агропромислового комплексу не конкурентоспроможною з імпортними аналогами. Все це і визначає необхідність розробки системи інноваційного забезпечення діяльності й розвитку підприємств харчової промисловості.

На рівні підприємств харчової промисловості проблема управління інноваційною діяльністю як основою їх стратегічного розвитку, використання інновацій в технологічній і організаційній сферах залишається недостатньо опрацьованою, як в теоретико-методологічному, так і в практичному плані в умовах необхідності подолання наслідків кризи і посткризового розвитку.

За даними офіційної статистики, в 2011 р. та 2012 р. обсяг реалізованої продукції харчової промисловості склав близько 17% від обсягу реалізованої продукції переробної промисловості, а у 2013 р. та 2014 р. – майже 24%. Але це збільшення відбулося не лише за рахунок зростання обсягу реалізованої продукції харчової промисловості, а й за рахунок зменшення загального обсягу реалізованої продукції переробної промисловості. Протягом останніх трьох років обсяг реалізованої продукції харчової промисловості лише збільшувався: у 2014 р. зріс на 24% у порівнянні з 2013 р. і на 26,5% у порівнянні з 2012 роком [2, С. 307].

У 2014 р. близько половини в обсязі реалізованої харчової продукції становлять виробництво напоїв і виробництво інших харчових продуктів, майже однакові частки займають м'ясна та молочна галузі. Найменшим є вклад рибної, борошно-круп'яномельної галузі, виробництва кормів для тварин, переробки й консервування. У питаннях забезпечення продовольчої безпеки важливу роль відіграє не тільки виробництво самих харчових продуктів, але й виробництво сучасного харчового устаткування, без якого неможливі ні випуск нових видів продукції, ні застосування нових технологій. У теперішній час харчове машинобудування в Україні практично не існує, а устаткування поставляється із-за кордону, в основному з Китаю, Німеччини, Франції, Австрії, Фінляндії. Відсутність вітчизняних виробництв сучасного устаткування для харчової промисловості призвело до того, що харчові підприємства, охочі придбати дороге устаткування, не змогли це зробити повною мірою. Деяким компаніям і зовсім довелося відмовитися від закупівель після настання економічної кризи через збільшення курсу європейської валюти.

Інноваційна діяльність на підприємствах, особливо харчових, вимагає якісно нового підходу. Вона повинна бути не одиничним актом впровадження якого-небудь нововведення, а стратегічно орієнтованою системою заходів щодо розробки, впровадження, освоєння, виробництва, комерціалізації і аналізу ефективності інновацій. Відповідно, інноваційний розвиток розглядається нами як процес реалізації на підприємстві

твах системи заходів, що забезпечують їм рух до поставленої мети, яка не суперечить цілям стабілізації їхньої економічної діяльності, шляхом пріоритетного використання інноваційних переваг і розширеного відтворення останніх, з метою отримання і постачання на ринок вдосконаленої і нової продукції (робіт, послуг), що має попит з прийнятними для ринку витратами на її виготовлення, реалізацію і після продажне обслуговування, який вирішує завдання підвищення якості життя [3, С. 53–62].

Виходячи з того, що інноваційна діяльність є основним бізнес-процесом, який забезпечує інноваційний розвиток підприємства, інноваційну діяльність можна трактувати як процес створення, освоєння, розповсюдження і використання інновації, направлений на гармонізацію фінансово-економічних, технологічних, екологічних і соціальних цілей діяльності підприємства в їх системній зв'язаності. З урахуванням результатів узагальнення різних точок зору на розуміння змісту категорії «інновації» і можливостей подальшого використання її для забезпечення інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості, було визначено місце інновацій в системі реалізації Програми економічних реформ України (рис. 1)

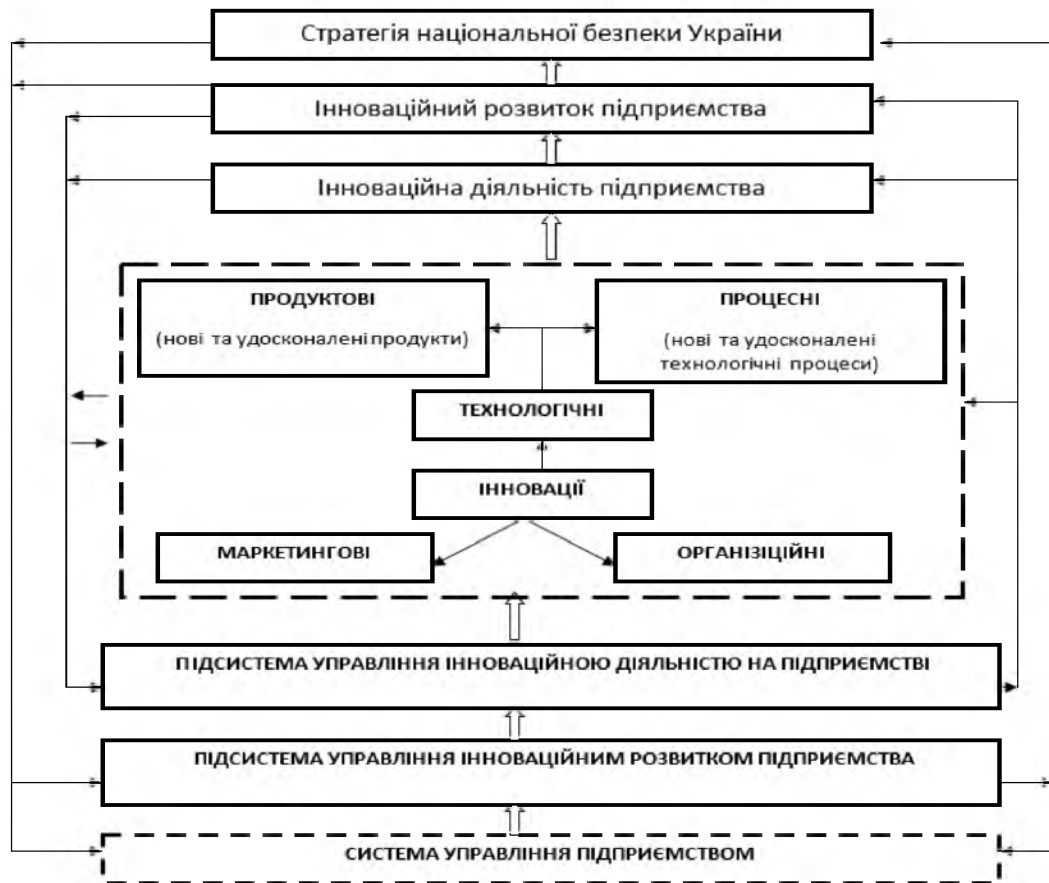

Рисунок 1. Місце інновацій у системі реалізації Програми економічних реформ України

Існуючі проблеми переходу харчової промисловості на інноваційний шлях розвитку пов'язані не лише з недосконалістю організаційно-економічного механізму, який не створює достатньо стимулів для інновацій, а й низкою загальних чинників.

По-перше, в умовах економічної нестабільності домінують короткострокові пріоритети. Підприємці орієнтуються на швидку окупність бізнесу з мінімальним

ризиком, тоді як впровадження інновацій є ризикованим та потребує більш значних коштів, а ефект від їх впровадження віддалений у часі.

По-друге, значна частка підприємств харчової промисловості не повністю позбавилась наслідків економічної кризи, має низьку рентабельність виробництва і не накопичила коштів для здійснення техніко-технологічного оновлення виробництва. Особливо це стосується малих та середніх підприємств, які самостійно, без державної підтримки не спроможні розгорнути повномасштабний інноваційний процес.

По-третє, дешева робоча сила не заохочує підприємців модернізувати виробництво.

По-четверте, швидка олігополізація ринків продовольчих товарів також не сприяє впровадженню інновацій.

По - п'яте, існують значні недоліки в системі освіти. Матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів та їхній кадровий склад не дозволяють готувати якісний інженерно-технічний персонал, який був би здатний працювати на сучасному прогресивному обладнанні та впроваджувати новітні технології, у тому числі у сфері контролю за якістю та безпечністю продукції [4, С. 49–51].

Водночас, в умовах зростаючої конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольчих товарів, прискорення перебігу інфляційних процесів, постійного зростання вартості енергоносіїв, дефіциту кваліфікованої робочої сили саме інновації стають головним і необхідним чинником забезпечення конкурентних переваг для харчових підприємств і галузі в цілому. До того ж в умовах відкритості внутрішнього ринку (на вимогу СОТ зняті практично всі бар'єри для імпорту в Україну продовольчих товарів) вітчизняним споживачам пропонується широкий асортимент продовольчих товарів і видів продукції, що швидко змінюється за змістом і упаковкою. Без розвинутого власного інноваційного потенціалу вітчизняні виробники не здатні задовольнити сучасні вимоги ринку та конкурувати з більш інноваційно-озброєними конкурентами. Тож постійне удосконалення обладнання й технологій та впровадження інновацій є необхідною умовою становлення високоефективної, конкурентоздатної на внутрішньому і світовому ринках харчової промисловості України.

Інноваційна діяльність в харчовій промисловості здійснюється у різноманітних формах та в різних напрямках, головними з яких визнано:

- розвиток та удосконалення біотехнологій переробки сільськогосподарської сировини, створення нових видів продуктів загального та спеціального призначення, застосування ферментних препаратів та біологічно активних речовин;

- удосконалення системи зберігання продовольства на всьому шляху пересування сировини і готової продукції – від поля або ферми до споживача, застосування сучасних технологій і обладнання, забезпечення максимального зберігання харчової якості та зниження втрат біологічної цінності продуктів, унеможливлення бактеріального, хімічного і фізичного забруднення;

- виробництво повноцінних продуктів харчування і високоякісних кормів для тваринництва з побічної сировини та відходів харчової промисловості;

- розробка технологій виробництва якісно нових харчових продуктів з направлено зміненим хімічним складом відповідно до потреб організму людини;

- формування удосконаленої нормативно-методичної бази державного нагляду за якістю і безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини, контролю за виробництвом, закупками, поставками, транспортуванням, збереженням і реалізацією продукції, а також для створення умов для виробництва харчових продуктів гарантованої якості;

- розробка сучасної інструментальної й аналітичної бази для контролю безпеки продовольчої сировини та харчових продуктів.

Управління інноваційним розвитком галузі потребує узгодженої політики держави, бізнесу та науки. Держава повинна підтримувати інноваційно-активні підпри-

емства, забезпечувати еквівалентність конкурентних умов із зарубіжними виробниками продовольчих товарів, сприяти залученню інвестицій у впровадження вітчизняних передових технологій та адаптації іноземних технологічних інновацій до вітчизняних умов.

Вплив глобалізаційних процесів, зростаюча відкритість вітчизняної економіки надає нові можливості для широкого залучення ресурсів, у тому числі інвестиційних. Досить динамічний і сталий процес нарощування виробництва в харчовій промисловості та зростання обсягів іноземного інвестування відбувався завдяки безпосередньому виходу на вітчизняний ринок ряду великих іноземних компаній, які інтенсифікували процеси концентрації підприємств галузі через злиття та поглинання.

Іноземне інвестування, як один із основних засобів інтеграції харчової промисловості в світове господарство, забезпечує не тільки передачу капіталу, але й технологій, управлінського досвіду, навичок інновацій, чим сприяє розвитку галузі і просуванню вітчизняної продукції на зовнішні ринки.

Вступ до СОТ відкрив перед харчовою промисловістю нові можливості (доступ на зовнішні продовольчі ринки країн-членів СОТ, диверсифікація торговельних потоків і більш повна реалізація зовнішньоекономічного потенціалу галузі; збільшення прямих іноземних інвестицій у галузь; підвищення якості вітчизняної продукції через підвищення конкуренції на ринку), однак несе певні ризики і загрози (спад виробництва в цукровій та м'ясо-молочній галузях через імпорт дешевої продукції; погіршення фінансових результатів окремих вітчизняних підприємств внаслідок посилення на внутрішньому ринку конкуренції між вітчизняною та імпортованою продукцією; можливе банкрутство малих підприємств харчової промисловості через нестачу внутрішніх коштів на відтворення виробництва та ін.). Крім того, уповільнення світової економічної динаміки та світова продовольча криза може викликати скорочення попиту на продукцію вітчизняної харчової промисловості.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості та конкурентоздатності її продукції є основним засобом максимізувати позитивні ефекти і мінімізувати загрози та ризики, пов'язані з зовнішньоторговельною лібералізацією. Слід також враховувати той факт, що загострення конкуренції актуалізуватиме потребу в модернізації виробництва та підвищенні якості готової продукції, в якнайскорішій реалізації інноваційної моделі розвитку галузі.

Висновки. Таким чином, підприємства харчової промисловості, як і економіка країни в цілому, виявились не готовими до роботи в умовах фінансово-економічної кризи. Водночас не викликає сумніву той факт, що в умовах протистояння фінансово-економічній кризі саме інноваційна діяльність є головним джерелом розвитку та підґрунтям майбутнього ефективного функціонування підприємств. Отже, активізація інноваційної діяльності є одним із пріоритетних завдань стратегічного розвитку підприємств галузі. Таким чином, підприємствам харчової промисловості слід зосередити зусилля на постійному удосконаленні технологій, розробленні нових рецептур, розширенні асортименту, комплексному використанні сировини, оновленні основних засобів, впровадженні нових напрямів виробництва, реорганізації бізнес-процесів, впровадженні енергозберігаючих технологій, застосуванні нестандартних маркетингових і рекламних заходів тощо. Потужні та інноваційно-активні підприємства мають більше шансів першими подолати кризу, отримати додаткові конкурентні переваги та протистояти конкурентам.

Список літератури / References

1. Указ Президента України від 6 травня 2015 року №105 (у редакції Указу Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015) Стратегія національної безпеки

України» – С. 14–15

Ykaz prezidenta Ukrainy [The decree of the President of Ukraine] of 6 may 2015 №105 (as amended by the Decree of the President of Ukraine of 26 may 2015 №287) “The national security Strategy of Ukraine”, P.14–15.

2. Державна служба статистики України – 2015. Обсяг реалізованої промислової продукції за січень–грудень 2014 року та індекс обороту (реалізації) в Україні. – Київ, 2015. – 307 с.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The state statistics service of Ukraine] - 2015. The volume of industrial production for January–December 2014 index of turnover (sales) in Ukraine, Kyiv, 2015, 307 p.

3. Колодяжна І.В. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності торговельних підприємств України / І.В. Колодяжна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – Випуск 5. – 2015. – С. 53–62.

Kolodyazhnaya, I.V. (2015) *Problemy i perspektyvy rozvytku inovatsiynoi diyalnosti torhovelnykh pidpriemstv Ukrainy* [Problems and prospects of development of innovative activity of Ukraine trade enterprises] *Scientific Bulletin of Uzhgorod national University*. «International economic relations and world economy» series, no. 5, pp. 53–62.

4. Чухраєва Н.М. Ресурсне забезпечення інноваційної діяльності харчових підприємств України / Н.М. Чухраєва // Ефективна економіка. – 2014. – №2. – С. 49–51.

Chukhraieva, N. M. (2014) *Resursne zabezpechennia inovatsiynoi diyalnosti kharchovykh pidpriemstv Ukrainy* [Resource providing of innovative activity of food companies of Ukraine] *Effective economy*, no. 2, pp. 49–51.

Дата надходження рукопису 23.04.2016 р.

Objective. *The objective of the article is the analysis of innovative activity of food industry enterprises, their innovative development stimulation assessment and the ability to update fixed assets in terms of post-crisis period uncertainty, the assessment of readiness of the industry for transformational change on the basis of innovative - investment approach and objectivation of the need to create conditions promoting the development of innovative processes in the industry.*

Methods. *The methodology of the development and tasks solution are based on a set of research methods. On the basis of system-analytical method the theoretical generalization of scientific concepts, developments and proposals, devoted to the stimulation has been carried out.*

Results. *The problems of the food industry transition to an innovative path of development and the role of innovation in the implementation system the Program of Ukraine economic reforms are specified.*

Key words: *investment, innovative activity, innovative processes, transformational change, food production, industry, reform, economic strategy.*

Цель. *Целью статьи является анализ инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности, оценка стимулирования их инновационного развития и способности к обновлению основных средств в условиях неопределенности посткризисного периода, оценка возможности отрасли к трансформационным изменениям на основе инновационно-инвестиционного подхода и обоснование необходимости создания условий, способствующих развитию инновационных процессов в отрасли.*

Методика. *В основу методологии исследования и решения поставленных задач положены совокупность методов исследования. На основе системно-аналитического метода выполнено теоретическое обобщение научных концепций, разра-*

боток и предложений, посвященных стимулированию.

Результаты. Определены проблемы перехода пищевой промышленности на инновационный путь развития и место инноваций в системе реализации Программы экономических реформ Украины.

Ключевые слова: инвестирование, инновационная деятельность, инновационные процессы, трансформационные изменения, промышленность, реформы, экономическая стратегия.

УДК 330.341.1:338.436(477)(045)

Наторіна А.О.,
канд. екон. наук

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: alyonanatorina@rambler.ru

ІЗОСТАТИЧНА МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Natorina A.,
Candidate of Economics

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: alyonanatorina@rambler.ru

ISOSTATIC MODEL OF UKRAINE AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES INNOVATION DEVELOPMENT

Мета. Дослідження інноваційної активності підприємств агропромислового комплексу України, ідентифікації чинників, що перешкоджають розвитку їх інноваційної діяльності та конструюванні моделі інноваційного розвитку підприємств на засадах нелінійної динаміки.

Методи. Міждисциплінарність наукової проблеми зумовила застосування комплексу методів: абстрагування, аналізу та синтезу; аналітичних і логічних узагальнень; економіко-математичного моделювання.

Результати. Конструювання спіральної ізостатичної моделі інноваційного розвитку підприємств на засадах нелінійної динаміки, що відображає динамічність процесу їх інноваційного розвитку за результатами діагностики інноваційної діяльності та визначення вектора її розвитку, а також враховує тренди трансформації інноваційної активності підприємств у галузі.

Ключові слова: АПК, інновації, інноваційна активність, інноваційний розвиток, ізостатична модель, нелінійна динаміка.

Постановка проблеми. Стратегічний вектор прогресивного економічного розвитку агропромислового комплексу України детермінується трендом інноваційної спрямованості, що передбачає розробку моделі інноваційного розвитку підприємств та дозволяє вирішити спектр проблем, пов'язаних із плануванням та реалізацією інноваційних проектів і програм у галузі з подальшим внесенням корективів у сфери функціонування підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інноваційної діяльності підприємств агропромислового комплексу України вивчалася багатьма вітчизняними й зарубіжними вченими, серед яких Л. Березіна [2], В. Демідов [5], Л. Дорогань, В. Ільїн, Н. Лебедева [5], М. Одінцов, О. Олійник [5], Е. Савицький [1]. Незва-